

Glied Viktor

Környezet és fejlesztés Afrikában

„Ha csak a piaci mechanizmus irányítaná az emberek és természeti környezetük sorsát, a társadalom elpusztulna”

Polányi Károly (1886–1964)

Bárhol Afrikában

Polányi Károly magyar gazdaságtörténész tisztán vázolta, hogy a klasszikus értelemben vett közjavakat – mint a föld, a levegő, a víz, vagy a tengerek és óceánok nyújtotta erőforrások – a piac nem képes hatékonyan elosztani. Hatékonyság alatt persze mást ért egy pénzügyi-gazdasági szakember, egy politikus és egy, a környezetvédelem fontosságát is szem előtt tartó kutató. A multinacionális vállalatok és gazdasági nagyhatalmak uralta globális kereskedelmi térben ugyanis a pénzügyi érdekek, a piacteremtés és piacnövelés, valamint a profitmaximalizálás keserű parancsszava által befolyásolt piaci szereplők mind többet és nagyobb mennyiségben igyekeznek megszerezni, illetve felhasználni a javakból. Ha az utóbbiak szemszögéből vizsgáljuk a fogalmat, valószínűleg a következő válaszokat kapjuk: vegyük ellenőrzésünk alá, szerezzük meg (privatizáció), próbáljuk elérni, hogy a javakat birtokló állam együttműködjön velünk, de a legkevésbé szóljon bele a működésünkbe (liberalizáció és dereguláció). Aknázzuk ki a lehető legtöbbet, a létező leg-rövidebb idő alatt, a legkisebb áron, és adjuk el a piacon minél előbb, lehetőleg sokkal nagyobb összegért, mint amennyiért megtermeltük. Még az sem lehet probléma, ha a vásárló a kitermelés, vagy előállítás helyétől több ezer kilométerre található, hiszen a modern közlekedési, távközlési technológiának köszönhetően a szállítás megoldható, azt is mondhatnánk félvállról, mindennapos dolog. Felmerül a kérdés, mi történik akkor, ha a piacnak valójában nincs is szüksége a nyersanyagra, megtermelt árura, vagy energiahordozóra akkor

mennyiségben, mint azt a kínálat előzőleg felmérte. Változnak az idők, átalakulnak a fogyasztói szokások, hangzik a közhelyes megállapítás, és azt gondolnánk, ezzel le is zárhatjuk a gondolatmenetet, de erre szintén érkezik válasz: ez esetben teremtünk fogyasztókat is. A kapitalizmusnak készsége és nagy számban együttműködő emberekre van szüksége, akik mind többet és többet akarnak fogyasztani, az ízlésük szabványosítva van, könnyen befolyásolható és alakítható. (Kóródi, 2009: 124) Az egyetlen fontos szempont a versenyképesség megteremtése. A versenyképesség biztosítja a profitot, melyből fejlesztések valósulhatnak meg, ezek pedig megoldást jelenthetnek a fennálló globális környezeti és társadalmi problémákra. De hogyan fér össze a versenyképesség az igazságossággal és a környezetbiztonsággal? Minden fejlesztés kénytelen új természeti erőforrásokat felhasználni, új környezeti teret igénybe venni, végeredményben tehát nagy valószínűséggel növeli a környezetterhelést. Korunk legnagyobb kihívása, hogy a versenyképesség megteremtésével párhuzamosan a gazdasági szereplők olyan komplex és ökohatékony megoldásokat alkalmazzanak, melyek az ideálishoz közeli egyensúlyt alakítanak ki a fejlesztések és környezeti lehetőségek között.

Az arany középút megtalálása egyelőre várat magára, a szükségletek és igények az elmúlt fél évszázadban messze távolodtak egymástól. A globális Északon és már a globális Dél néhány országában (Kína keleti partvidéke, India egyes térségei) is sokkal többet fogyasztunk, mint amit Földünk képes lenne előállítani. Igényeink messze meghaladják szükségleteink szintjét, és ha nem változtatunk szokásainkon, ökológiai lábnyomunk és szennyező életmódunk eltiporja a nyersanyagokat, a közjavakat, majd lassan felemészti mindent, amit a mindennapok során már természetesnek veszünk. A tiszta levegőt, az iható vizet, a fehérjében gazdag halat, a tápláló gabonát, a mézédés gyümölcsöket és vitamindús zöldségeket. Ha valakiben megfogalmazódik a kétely, hogy van ebben valami örült logika, még nem beszélt a politikussal.

A politikus felelőtlen, rövidlátó, korrupt és gerinctelen hazudozó, aki csak a saját érdekeit nézi. Kiben ne merültek volna fel már hasonló gondolatok? Miközben Mi, itt a globális Északon bízunk

abban, hogy politikusaink helyesen cselekszenek, amikor a közérdeket szolgálják és néhány példától eltekintve betartják a demokrácia szabályait, addig a fejlődő világban élő milliárdok még ebben sem hihetnek. A közjó szolgálata ott a felső tízezerre értelmezett cselekvés, kevés olyan politikai vezető van, aki valójában szándékozott és képes volt szociális reformokat indítani. Viszont feltétel nélkül hisz a gazdaság fejlesztésében, a felzárkózás egyetlen útját a nyugati típusú, szénhidrogénekre alapozott iparosításban és modernizációban látja. Persze nem meglepő módon, hiszen a nyugat-európai és észak-amerikai fejlődési pálya víziója lebeg a szeme előtt, amely során a szén, a kőolaj és földgáz lelőhelyek felkutatása, megszerzése, kitermelése és felhasználása játszotta a modernizáció motorját. A 20. század utolsó harmadában az előbb említett energiahordozók mellé még olyan nyersanyagok és egyéb értékes áruk is nagy mennyiségben felkerültek az univerzális keresleti listára, mint az urán, a kobalt, a nikkel, a cink, a gyémánt és az arany, vagy a mindig is népszerű kávé, tea és kakaó. Mindezek pedig javarészt a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben függetlenségüket elnyerő afrikai és ázsiai országokban voltak megtalálhatók. Ott alacsony befektetéssel és nagy mennyiségben hozzá lehetett jutni a nyersanyagokhoz, energiahordozókhoz, az évtizedes, olykor évszázados gyarmati rendszerek szinte észrevétlenül alakultak át a nyugati fél által dominált, egyenlőtlen kereskedelmi kapcsolatokká.

A második világháborút követő pár évben a nyugat-európai országok gazdaságai nehézkesen indultak be. Az Egyesült Államok által nyújtott, összességében mintegy 14 milliárd dollárt kitevő Marshall-segély és a hidegháborús tömbök kialakulása azután szinte katalizátorként hozták működésbe a csikorgó gépezetet. A nyugati gazdasági csoda felfutó időszaka 1973-ig tartott, amikor a harmadik arab-izraeli háború folytán az olajárak szinte egy pillanatról a másikkra négyszeresére nőttek. Hidegháborús szóhasználattal élve a „szabad világ” olajfogyasztásban csak 1979 után, a második olajárrobbanást követő alig egy évtizedes időszakban zajlott le változás, ami lassú, de rövidtávon eredményes szerkezetátalakítási reformokkal járt az energiaszektor területén. A takarékoság mellett az

energiaforrások diverzifikálása lett a fő szempont, ennek következtében a Kelet–Nyugat játszma hatalmas sakktábláján olyan államok is megjelentek, melyek addig maximum említés szintjén szerepeltek a nagyhatalmak stratégiáiban. Nyugat-Európa és az Egyesült Államok olajfüggősége, valamint annak a felismerése, hogy a fejlett országok aggasztóan kiszolgáltatottak a közel-keleti nagy olajtermelő államoknak, külpolitikai és diplomáciai változásokat is elindított. A kereskedelmi partnerségek kialakításának új és egyik legfontosabb szempontja – a biztonságpolitikai tényezők mellett – az ellátásbiztonság megteremtése lett. Érthető, hogy az ideológiai megfontolásokat egyre inkább fellazította a racionális érdek, mely – ötvözve a segélyezési-támogatási programokkal – újra a tömbökhöz láncolta az elkötelezett és el nem kötelezett fejlődőket, továbbá ezzel párhuzamosan megsokszorozta a Szovjetunióból Nyugat-Európába érkező földgáz mennyiségét is. (Szemerkenyi, 2007: 11) Mivel hamar világossá vált, hogy a kis hidegháború idején (1979–1985) fegyverkezési versenybe hajszolt kommunista szuperhatalom összeomlását a nyugat-európai szénhidrogén-pénzek is késleltetik, az Európai Gazdasági Közösségnek (EGK) sürgősen új forrásokat kellett találnia. A „peremen” fekvő Algéria, Líbia, Nigéria, Angola, vagy Szudán földjében rejlő fekete arany iránti kereslet a nyolcvanas években ugrásszerűen felértékelődött, ez pedig magával vonzotta a tőke nagyarányú beáramlását az említett térségekbe. A kitermelés volumenének bővítéséhez és az energiahordozók piacra juttatásához ugyanis megfelelő infrastruktúra kiépítésére és a közlekedési hálózat fejlesztésére volt szükség. A modernizációs folyamatok beindulása szomjazta a külföldi anyagi forrásokat, amelyek részben kötött támogatások, részben hitelek formájában érkeztek meg Afrikába. A kontinens tőkeszegénységét csak fokozta, hogy nagy mennyiségű tőke hagyta el: 1970 és 1996 között 193 milliárd dollár áramlott ki a földrészről. A „segítséget nyújtók” – legyenek azok európai, amerikai, vagy kínai partnerek – cserébe főként nyersanyagokat, gazdasági előnyöket és piaci liberalizációt kértek, aminek a politikus készséggel eleget tett. Olajkitermelési koncessziókat biztosított, kiszervezte a közszolgáltatásokat (a víz- és energiaellátás, tömegközlekedés, hulla-

dékgazdálkodás stb. területein), akár előnytelen szerződéseket kötött és az egyes ágazatokat uraló vegyesvállalatok létrehozásánál bábáskodott, mindezt anyagi juttatások és a hatalom megszerzése, vagy megtartása érdekében. Míg a függetlenség elnyerését követő eufória a hatvanas évek derekán viszonylag gyorsan lecsengett a fekete kontinensen, a szegénység és elmaradottság az *Afrika-fogalom* állandó velejárói lettek. Az afrikai országok 1970 és 2002 között 540 milliárd dollár hitelt vettek fel és bár 550 milliárdot ebből már visszafizettek, a kamatok miatt még mindig 295 milliárdos adósságállományuk van. A világ legkevésbé fejlett 48 országa közül 34 és a világ 32 legalacsonyabb HDI-vel rendelkező országából 24 Afrikában található. (Sebestyén – Szombathy – Tarrósy, 2006: 235) Míg a kilencvenes évektől egyre erőteljesebben megjelenő, olcsó kínai és indiai import, a kereskedelmi liberalizáció és a kereskedelmi korlátok leépítése inkább növelte a szegénységet azáltal, hogy milliányi mezőgazdaságból élőt és kisipari termelőt tett tönkre, volt valami, ami a politikai elitet is érzékenyen érintette. A nyugatiak a „hatékony” segítségnyújtást, a fejlesztési és segélyezési pénzek folyósítását tudatosan végrehajtott demokratikus reformokhoz kötötték. Ez néhol csak megszokott retorikai fordulatként jelent meg, a hitelezők a kis engedményekkel is elégedettek voltak, de hallgatólagosan mindenki tisztában volt vele, hogy a demokrácia terjesztésének máza alatt valójában katonai szerepvállalások és globális (akár kisebb léptékben regionális) stratégiák kétes magyarázatai rejtőznek. A történelem időről-időre igazolja Suha György Afrika-kutató azon kijelentését, mely szerint a fejlett világ moralizáló, politikai ideológiáktól sem mentes fejlesztési céljai mögött csupán a „biztonság megvásárlásának” (legyen szó energiabiztonságról, vagy a migrációtól, járványoktól, betegségektől való félelelmről) szándéka húzódik. (Csizmadia – Tarrósy, 2009: 211) Az afrikai politikus, gyorsan felismerve, hogy a nyersanyag feletti dominancia kialakítása jelenti a legfontosabb célt és eszközt a terveihez, igyekezett hatalmát a kőolajban, földgázban, ásványi kincsekben, vagy drágakövekben és nemesfémekben gazdag területekre kiterjeszteni. Mindenáron. Az elmúlt fél évszázadban az etnikai és vallási ellentétekkel fűszerezett polgár-

háborúkban, fegyveres incidensekben, népiirtásokban milliók veszítették életüket, vagy váltak földönfutókká, miközben nyugati szemszögből szomorúan konstatáltuk: Afrika egy rettenetes hely lehet.



*A rajz jelentése: „A kontinens egységes kormányzásának valósága”
Az asztal körül ülők csuháin a következők olvashatók: jogsértések, aszály,
éhínség, éhezés, szegénység, betegség, diktatúra, polgárháború, hadúr*

Forrás: <http://filipsagnoli.wordpress.com/2008/12/12/human-rights-cartoon-113-human-rights-in-africa/>

A hidegháború befejezését követő, közel egy évtizeden át úgy tűnhetett, az energia biztosítása egyre inkább kikerül a biztonságpolitikai/stratégiai célok közül, és lassan, de biztosan a hagyományos gazdaságpolitikai területek egyikévé válik. Nem így történt. A stabil energiaellátás a kilencvenes évek közepétől újra az egyik legfontosabb stratégiai szempontot jelentette az államok számára, és ehhez képest a környezetvédelem sokkal hátrébb helyezkedett el a prioritások rangsorában. Ezen nincs semmi meglepő, mert amíg a politikus számára elsődleges szempont, hogy a nyersanyagot és energiát méregdrágán értékesítse a piacon, addig a környezet védelme csak viszi a pénzt, társadalmi haszna pedig szinte semmi. Az EGK gazdasága az 1970-es évek óta több mint 50%-kal nőtt, ezt nem követte a belső megújuló és nem megújuló energiatermelés exponenciális

növekedése, ami azt jelenti, hogy a közösség egyszerűen kihelyezte az anyag- és energiaigényes, környezetterhelési tevékenységét – és ezzel együtt fejlesztési tőkéje egy részét – a fejlődő világba. Míg az Unió vezetői zászlajukra tűzhetik a környezetvédelem fontosságát és szimbolikus célokat fogalmazhatnak meg a szén-dioxid (és egyéb üvegházhatású gázok) kibocsátásának csökkentése terén, a fejlődő országok ehhez készségesen asszisztálnak, miközben környezetterhelésük dinamikusan növekszik.

A környezetvédő már nem is azon gondolkozik, mennyire hatékony az erőforrások elosztása, hanem hogy egyáltalán van-e olyan erőforrás, ami még elosztható, valamint mennyiben igazságos és fenntartható az elosztás folyamata. Igyekszik megfejteni a természetes és mesterséges rendszerek szabályozó mechanizmusait, azok kölcsönhatását, a természet és társadalom együttélésének, a fenntartható gazdasági fejlődésnek azon formáit, melyek környezetterhelése még nem okoz ökológiai károkat. Az ökológia azonban nem képes egymaga válaszokat adni a globális környezeti problémákra, ezért sem kezelhető külön a gazdasági és társadalmi jelenségektől. Az alig negyed évszázados múltra visszatekintő környezetpolitika az, amely tudatosan igyekszik összehangolni és szintetizálni a különböző tudományágak eredményeit és megpróbál megoldási lehetőségeket kínálni a káros folyamatok megváltoztatása kapcsán. Miként foglalható össze hát röviden a sokat emlegetett fenntartható fejlődés fogalom úgy, hogy az alatt a pénzügyi szakember, a politikus és a környezetvédő is ugyanazt értse? Ha őszinte választ akarunk adni, akkor azt kell mondjuk, nehezen, hiszen míg a gazdasági, állami, vagy társadalmi érdek a politikai retorika szintjén értelmezhető kereteket ad, addig a környezeti érdek valami távoli és homályos érvelésnek tűnik. A történelem során felhalmozott tudásunk alapján megint egymást kioltó tényezőkkel szembesülünk. A növekvő gazdaság munkahelyeket eredményez, növeli az állam adóbevételeit, lehetőséget teremt a költségvetés számára, hogy több pénzt fordítson oktatásra és szociális ellátásra, vagy újabb befektetések során biztosítja a hosszabb távú versenyképességet. Ha mindezek nyomán azonban elszennyezi a tengereket, az édesvizeket, a levegőt,

növeli a társadalmi és regionális különbségeket, megapoliszokat és a gyomrukban végtelen nyomornegyedeket, egészségtelen környezetet és továbbra is létbizonytalanságot hoz létre, a fentebb említett pozitív hatások már nem is tűnnek annyira fényesnek. Amíg azt gondolnánk, hogy a hasznos nyersanyagok, energiahordozók felfedezése és kiaknázása meghozza az aranykort Afrika egyes országai számára, addig a földrész közösségei ebből vajmi keveset profitáltak. Az újabb szénhidrogén-lelőhelyek és nemesfémhányák feltárása a kontinens számára háborút, nyomort és környezetszennyezést hozott maga után. Wangari Maathai kenyai Nobel-békedíjas környezetvédő szavaival élve: *„Meg kell végre értsük, hogy a gazdasági növekedés társadalmi, környezeti forrásai végesek.”*¹

Ha a fenntartható fejlődés klasszikus, nyolcvanas évek közepén kidolgozott meghatározását vesszük alapul, amely szerint „olyan fejlődés, amely biztosítja a jelenlegi generációk szükségleteinek kielégítését úgy, hogy közben nem veszélyezteti a jövő generációk szükségleteinek kielégítését és a környezetet legalább a jelenlegi szinten megőrzi, az erőforrásokat nem éli fel”, akkor racionális, logikus, de napjaink globális gazdasági folyamatainak tükrében teljességgel kivitelezhetetlen definíciót kapunk. A fenntartható fejlődés ugyanis a közgazdaságtan számára bővülő gazdaságot jelent, amely mára értelmezi ugyan a beruházások, fejlesztések, vagy termelési folyamatok környezeti hatásait, azokat azonban képtelen beépíteni a tervezési folyamatokba. Ebben az esetben ugyanis pro-aktív, azaz megelőző környezetpolitikai elveket kellene követnie, ezt pedig manapság még nagyon kevés gazdasági szereplő vállalja fel, főként a többletköltségek miatt. A közgazdász ezért már csak fenntarthatóság fogalmat használ tanulmányaiban, amely a szennyező, környezetterhelő folyamatokat is fenntarthatja anélkül, hogy plusz kiadást jelentene számára. Igaz ez főként azokra a fejlődő országokra, ahol a szabályozás és ellenőrzés a nyugati standardoknál sokkalta lazább, de az ember okozta szennyezések, ipari katasztrófák természetesen világszerte súlyos problémákat okoznak, gondoljunk csak a 2010-es,

¹ Tarrósy István: Wangari Maathai, 2004-es Nobel-békedíjas környezetvédő. *Afrika Tanulmányok*. 2007. I. évf. 2. sz. p. 77.

Mexikói-öbölben történt katasztrófára, amely során 700 millió liter nyersolaj ömlött a tengerbe és visszafordíthatatlan károkat okozott a növény- és állatvilágban.

Amikor fenntartható fejlődésről van szó, valójában arról a stratégiáról beszélünk, amely révén lehetővé válik a gazdasági fejlődés és a társadalmi, környezeti érdekek összehangolása. Ez persze számtalan tényező figyelembevételével és az egyes államok, régiók, vagy akár települések sajátos, speciális helyzetének elemzésével történik. Éppen ezért érdekesebb talán *fenntartható fejlődések* kifejezést használni, amely különbséget tud tenni az eltérő földrajzi, időjárási tényezők, a demográfiai tendenciák, a pénzügyi, gazdasági, vagy politikai lehetőségek és érdekek, a politikai kultúra, az etnikai-vallási törésvonalak és a közigazgatási hatékonyság elemei között. A fenntartható fejlődés valójában egy rendszer, amelynek az alkalmazkodás a fokmérője. Olyan összetett struktúra, melyben az alkalmazkodási stratégiák egymással összhangban vannak jelen, kiegészítik, jobbá teszik, sikeresen formálják egymást. (Kóródi, 2009: 143)

Környezeti problémák, dilemmák és nemzetközi erőfeszítések

Környezeti problémák

Afrika környezeti romlását alapvetően négy tényező idézi elő: a hetvenes évek óta végbemenő *demográfiai robbanás*, a szintén a hetvenes évektől tapasztalható *globális éghajlatváltozás*, az *energia-termelés*, *energiafelhasználás és az energiahordozók exportjának* kilencvenes évek elejétől megfigyelhető, *nagymértékű fokozása*, valamint a modern *hulladékgazdálkodás szinte teljes hiánya*. Mindezek természetesen egymással is kölcsönhatásban állnak és erőteljesen hatnak a társadalmi folyamatokra, ezért ötödik komponensként meg kell említsük a politikai instabilitást és háborúkat, melyek nem teszik lehetővé felelős gazdaság- és környezetpolitika kialakítását. Vannak olyan jelenségek, melyek inkább, de nem kizárólag Afrikára jellemzők (pl. elszivatagosodás), de azt mondhatjuk, hogy a kontinensen tapasztalható ökológiai problémák „igazodnak” a globálisan végbemenő változásokhoz, sőt, nem is lehet azoktól függetlenül kezelni. Moses K. Tesi amerikai politológus professzor szerint a

környezeti degradációért az ipar által felhalmozott veszélyes hulladékok kezelésének megoldatlansága, az óceánok szennyezése és az erdőirtás a felelős. (Tesi, 2000: 3) Mivel a romlás előidézője közvetlenül (túlhasználat, szennyezés, pazarló gazdálkodás), vagy közvetett (klímaváltozás) módon valamilyen antropogén tevékenység, hajlamosak vagyunk arra, hogy minden baj okát a gazdaságban és az emberi gyarulásban keressük. Az ok-okozati összefüggések elemzése során azonban törekednünk kell arra, hogy a gondok feltárása mellett folyamatosan keressük a fenntartható jövő útjait.

Afrikát 1900-ban alig 100 millióan lakták, a kontinensen ma több mint egymilliárdan élnek. A szubszaharai térségek országai manapság akár 4%-os demográfiai növekedést is elérhetnek.² Nem létezik olyan gazdasági teljesítmény, amely ezzel hatékonyan lépést tudna tartani. A *demográfiai robbanás* és növekvő energiaigény kielégítése jobb esetben ideiglenes, kedvezőtlen esetben állandó környezeti szűkösséget okozhat, vízhiányt idézhet elő (vízenergia használata, kommunális fogyasztás bővülése). A növekvő népességnek egyre több élelmiszerre lesz szüksége, az élelmiszert pedig elsősorban azon országok fogják biztosítani, ahol exportképes mezőgazdasági termelés folyik. Ez azt jelenti, hogy a használatba vett földek kizsákmányolása fokozódik, a fejlődő országok megpróbálnak majd újabb és újabb területeket bevonni a mezőgazdálkodásba, ehhez megint csak vízre lesz szükségük. Az emberi beavatkozás következtében – öntözés, növényvédőszer, kemikáliák használata – tájdegradáció indul meg, a termőterület biológiai produkciója, hasznossága csökken, vagy teljesen elvész. A Föld mezőgazdasági területeinek közel 38%-a degradálódott, a leromlás a fejlődő világban okozza a legnagyobb problémákat, Afrikában ez a részarány elérte a 60%-ot (!). Afrika GDP-jének 40%-át még mindig a mezőgazdaság állítja elő, bár a szolgáltatási szektor is dinamikusan fejlődik. A mezőgazdasági termelés növekedési üteme a kilencvenes évektől évi 2,5%-os volt, ami kis mértékben ugyan, de elmaradt a 2,6%-os népességnövekedési ütemtől. (Sebestyén – Szombathy – Tarrósy, 2007: 235.)

² <http://www.thedailygreen.com/environmental-news/latest/africa-population-47010905>

A termőterületek leromlása azonban nem csak közvetlenül a *demográfiai növekedésre* vezethető vissza, hanem a *klimaváltozásra* is.

Az afrikai kontinenst különösen érzékenyen érinti a *klimaváltozás*, földünk száz legsérülékenyebb országának több mint fele Afrikában található. Kiemelten veszélyeztetett térség a Száhel-övezet (a Szahara és a szubszaharai térségek között húzódó sáv), melynek ökológiai egyensúlya a hetvenes években bomlott meg annak következtében, hogy a csapadék mennyisége radikálisan csökkent, és folyamatosan csökken azóta is. A térségben már napjainkban 10%-os talajnedvességcsökkenés tapasztalható, a probléma pedig egyre súlyosodik. (Kertész, 2001: 45) Földünk legérzékenyebb területe gyors ütemben szárad ki és sivatagosodik el, akár 20-70 kilométert is kiszakítva a felhasználható földterületekből. Miközben a lakosság száma néhány évtized alatt megduplázódott a térségben – főképpen a belterjes gazdálkodás terjedésének köszönhetően – az állatállomány megnégyszereződött, a legeltetést pedig nem bírta el az ökológiailag labilis terület. A növényzet elpusztult, a talaj erodálódott, a mezőgazdasági terület kialakításának céljából végbement, vagy tüzelésre szánt fakivágás és bozótegetés pedig végképp visszafordíthatatlan károkat okozott. Az eleinte a legelőként, később az energiaforrásokban gazdag területekért folyó fegyveres harcok nem tették (és sok helyütt napjainkban sem teszik) lehetővé a pusztulás mértékének felmérését és rehabilitációs programok indítását. A sivatagosodás okait vizsgálva nyilvánvalóvá vált, hogy az nem egyszerűen természeti jelenség, hanem természeti, társadalmi és gazdasági folyamatok együttes következménye. (Rakonczai, 2008: 65) Az utóbbi években az ENSZ és civil szervezetek bevonásával több olyan – vízgazdálkodási, és talajvédelmi – projekt indult Mauritániában, Csádban, Etiópiában, vagy Eritreában, melynek következtében a Szahara visszahúzódott. Itt szükséges megemlítenünk két nagyívű programot, melyek európai kezdeményezésre kerülnek kidolgozásra. A Desertec nevű német energiakonzern vezetésével jelenleg Marokkóban egy több technológiát alkalmazó létesítményt terveznek, amely szél- és napenergiával termel majd áramot. Az erőműpark, amelynek kapacitása 500-1000 megawatt között lesz, nagyjából egy széntüzelésű erőmű termelésének megfelelő mennyiségű áramot állít elő.

A környezetbarát technológiával termelt sivatagi áram egy, Marokkó és Spanyolország között fektetett vezetéken érkezik Európába. A kezdeményezés 2009-ben indult, 17 német társaság, köztük az E.ON energiakonzern és a Münchner Rück viszontbiztosító részvételével. A közös alapítású társaság tervei szerint 2050-ben megújuló forrásokat felhasználó észak-afrikai erőművek fedezik majd az európai áramszükséglet 15 százalékát, és termelnek a helyi piacra is. Nem mellékesen számos észak-afrikai államban szabadulni akarnak az olaj- és földgázfüggőségből, így Tunézia, Líbia, Egyiptom, Algéria vagy éppen Marokkó is érdeklődik a kezdeményezés iránt. A néhány éve elindult, megtorpant, majd 2009-ben ismét napirendre került Great Green Wall (Nagy Zöld Fal, vagy Zöld Szahara) kezdeményezés 11 afrikai ország részvételével, egy 7800 km hosszú és 15 km széles zöld sávval állítaná meg a Szahara déli terjeszkedését, közben megújuló energia felhasználásával elektromos áramot állítana elő.³

Érdemes ennél a pontnál még egy érdekes tényezőt megvizsgálni, amely érinti a termőföldek és az erdőirtás problémáját is. A Föld Barátai (Friends of the Earth) nemzetközi szervezet egy, 2010-ben nyilvánosságra hozott jelentése szerint az európai bioüzemanyag igények kielégítése érdekében történő afrikai területszerzés mértéke egyre aggasztóbb, a külföldi vállalatok által felvásárolt földek összesen öt millió hektárt tesznek ki a kontinensen, ami a 850 millió hektárnyi művelhető területhez képest nem nagy arány, mégis elgondolkodtató a jövőbeni tendenciákat illetően. Az erdőket és a természetes növényzetet eltüntetik, a bioüzemanyag-növények mint a kukorica, repce, a cirok vagy a manióka pedig az élelmiszer-növényekkel versengenek a mezőgazdasági területekért. Ha az Európai Unió be szeretné tartani azt a többször hangoztatott vállalását, miszerint 2020-ra a közlekedésben használt üzemanyagok 10%-át megújuló energiaforrásokból állítja majd elő, még több földre lesz szükség. Tanzániában, Ghánában és Madagaszkáron a helyi lakosok már tüntetéseket is szerveztek a külföldi földfelvásárlások⁴ ellen.

³ <http://hg.hu/cikk/epiteszet/10520-a-jovo-sikerparosa-magyar-innovacio-es-afrikai-energia>

⁴ Az afrikai földfelvásárlásokról lásd részletesen Szent-Iványi Balázs tanulmányát az *Afrika Tanulmányok* folyóirat 2010. IV. évf. 4. (december) számában.

Az erdőségeket Földünk tüdejének is nevezzük. A fák kipusztításának két formáját (erdős területek művelés alá vétele és energiaforrás-tűzifa felhasználás, elsősorban a szubszaharai térségekben) már érintettük a fentiekben, de a faanyag eladásából is hatalmas bevételre tehetnek szert egyes országok. Kamerun, mint a kontinens legnagyobb fa exportőre, évente 450 millió dollárt kasszíroz be e tevékenységéből. Mivel az erdők elpusztítása megváltoztatja a talaj párolgását, befolyásolja a csapadék mennyiségét és kicsapódásának helyét, végeredményben éghajlatváltozást okoz. A probléma nagyságát szinte fel sem tudjuk mérni. Afrikában 650 millió hektár erdő található, ez a Föld erdős területeinek 17%-át teszi ki. Az erdőségek összetett ökológiai rendszerek, a trópusi erdők pedig a szárazföld leggazdagabb ökoszisztémáját jelentik. Világszerte évente mintegy 12-13 millió hektár erdő tűnik el és csupán 5-6 milliót telepítenek újra. Az erdőirtásban élen járó tíz ország közül hat (Szudán, Tanzánia, Zimbabwe, Zambia, Nigéria, Kongói Demokratikus Köztársaság) a fekete kontinensen található, azonban a telepítők között egyetlen afrikait sem láthatunk. Az afrikai erdők, főképpen az esőerdők fogyása a világ átlagánál négyszer gyorsabb ütemben zajlik, elsősorban annak köszönhetően, hogy az erdőségek alig 2%-a maradt közösségi tulajdonban, a többi már vagy állami, vagy külföldi ellenőrzés alá került az elmúlt évtizedek során. Afrika faállománya évente 0,8%-kal csökken, és ha nem történik radikális változás az erdőgazdálkodásban, hatvan év múlva már nem lesz mit kitermelni.

A sivatagosodás, az édesvízhiány, a tavak és folyók vízszintjének apadása, a szélsőséges időjárási körülmények az emberi gazdálkodás hiányosságai mellett javarészt tehát a klímaváltozásnak köszönhetőek, amit az üvegházhatású gázok légköri koncentrációjának növekedése idéz elő. A károsanyag-kibocsátás szintjének (emiszió) emelkedése egyértelműen az ipari termelés növekedésére, az energiatermelés és energiafelhasználás bővülésére, a túlzott műtrágya használatra és az urbanizációs folyamatokra vezethető vissza. Az ördögi kör lassan bezárul...

A klímaváltozás súlyosan érinti Afrika egészségét, a kontinens országai azonban – az iparilag fejlett Dél-afrikai Köztársaság kivéte-

lével – a globális károsanyag-kibocsátás mindössze 3,2%-áért felelősek. Az ipari termelés lassú bővülésével, az *energiahordozók kitermelésének fokozásával* a jövőben a *károsanyag-emisszió is növekedni fog*, de környezeti szempontból nem is ez okozza a legnagyobb gondot ezen a téren. A szénhidrogének kitermelésének módszerei, a szabályok figyelmen kívül hagyása, vagy be nem tartása óriási károkat okoz az ipari térségekben. Tarrósy István Afrika-kutató egy 2009-es, nagyívű tanulmányában megjegyzi, hogy az afrikaiak, fejletlenebb gazdaságuknak köszönhetően ki vannak szolgáltatva a gazdagabbak érdekeinek és erős függőségi viszonyban állnak velük. (Csizmadia – Tarrósy, 2009: 15) A függőségi viszony visszafelé is igaz, hiszen a nyugati világnak szüksége van az energiára, nyersanyagokra, az energiatermelőknek pedig szükségük van valutára, az euróra, dollárra, az utóbbi években a jenre.⁵ A Niger-delta esete jól példázza az eddig elhangzott, bonyolult viszonyokat. A nyolcvanas évek végétől Nigéria gazdasága szinte kizárólag az olajiparra támaszkodik, ez adja állam bevételeinek 85%-át, exportjának pedig 95%-át, melynek több mint 50%-a az Egyesült Államokba megy. A hatalmas energiakészletből Oroszország és az Európai Unió, valamint Kína is minél nagyobb részesedést szeretne megszerezni, a külföldiek igyekezetét pedig egyre inkább siker koronázza. A mindent átható korrupcióra és az olajcégek – főként a Shell – környezetszennyezésére hivatkozva az olajkitermelés leállításáért több ellenálló csoport is szerveződött a térségben, ezek legismertebbike a Mozgalom a Niger-delta Egyenjogúságáért (Movement for the Emancipation of the Niger Delta – MEND) elnevezésű fegyveres alakulat. A lázadók külföldi olajmunkásokat rabolnak el, megtámadják a kormányzat csapatait és olajvezetékeket rongálnak meg, ezzel becslések szerint évente öt milliárd dollár bevételkiesést eredményezve Nigériának, olajexportját pedig 20-25%-kal vetik vissza, mindemellett az egész világ energiapiacát is instabillá teszik.⁶ A térségben gondokat

⁵ Az összetett függőségi viszonyokról lásd részletesen Glied Viktor – Nagy Roland (szerk.) (2010): *Függésben – kényszerpályán a jövő?* Pécs, Publikon Kiadó című kötetét.

⁶ http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=895&title=Nig%C3%A9ria:_probl%C3%A9m%C3%A1k_%C3%A9s_lehet%C5%91s%C3%A9gek

okoz a túlnépesedés, a vidéki népesség az ország „olajfővárosának” számító Port Harcourtba vándorol és ott próbál meg szerencsét – sok esetben hiába. A gerillák egymással is háborúznak, a konfliktusok elől az emberek a nagyobb és védettebb településre költöznek. Az urbanizáció az utóbbi évtizedekben rendkívüli mértékben felgyorsult a térségben és Afrika-szerte egyaránt. Napjainkban már negyven olyan város található a kontinensen, melynek lakosság-száma eléri vagy meghaladja az egymillió főt. A városba költözők sokszor még az alapvető higiéniai körülményeket sem képesek megteremteni, a települési infrastruktúra, a tiszta ivóvíz- és energiaellátás folyamatosan gondokat okoz. A szegénynegyedek a bűnözés és prostitúció melegágyai, a külvárosokat pedig elborítja a szemét. *A hulladékok kezelésének szinte teljes hiánya* nem csupán a fejlődő országok területén okoz hatalmas problémákat, az óceánokon szemétszigetek úsznak, a hulladékkereskedelem volumene ijesztő mértékben növekszik. Az Atlanti-óceán délről zárt áramlási rendszerének köszönhetően a Csendes-óceánéhoz hasonló műanyag-hulladék-szigetek jöttek létre, az egyik közel akkora, mint Texas állam.⁷ A szemét 80%-a a szárazföldről, 20%-a a hajókról került a vízbe. Két, az 1970-es években kötött megállapodás különösen sikeresnek bizonyult a tengeri szennyezés csökkentésének terén: a Londoni Egyezmény szabályozta az óceánokba történő szemétürítést, a MARPOL-egyezmény pedig korlátozta a hajók vízszennyezését. Főként ennek eredményeképpen a tengerbe ürített ipari hulladék mennyisége az 1979-es 17 millió tonnáról 1987-re 6 millió tonnára esett vissza. A MARPOL-egyezmény 1981 és 1989 között a tengerbe került olaj mennyiségének 60%-os csökkenését eredményezte, miközben a szállított olaj mennyisége majdnem megkétszereződött.

Az elmúlt két évtizedben Nyugat-Afrika egyes partszakaszain – főként Nigériában és Ghánában –, de másutt is hulladékvárosok nőtték ki a földből, melyekben az elektronikai cikkek mellett gumik, alkatrészecskék és veszélyes hulladékot tartalmazó hordók is vannak. Az óriási tankerhajókon Afrikába kerülő, egészségre káros anyago-

⁷ <http://news.nationalgeographic.com/news/2010/03/100302-new-ocean-trash-garbage-patch/>

kat tartalmazó, környezetszennyező hulladék 80%-a Európából, azon belül is francia, brit és olasz vállalatoktól származik, a többi pedig az Egyesült Államokból és a világ más részeiről érkezik, vagy hazai szemét. A brit *Independent* magazin által lefolytatott tényfeltáró vizsgálat szerint csak Nagy-Britanniából mintegy félmillió tonnányi e-hulladék (számítógépes tartozékok és kommunikációs eszközök) és közel 23 ezer tonna egész számítógép tűnik fel évente az afrikai partokon.⁸ Az ENSZ Környezetvédelmi Programja (UNEP) becslése szerint a fejlett világ veszélyes hulladékának 20%-a kerül illegálisan a fejlődő országok területére. Ez évente akár 80 millió tonna mérgező anyag „exportját”, átterhelését is jelentheti. A Világbank illetékesei kiszámolták, hogy egy tonna, az Egyesült Államokban keletkezett veszélyes hulladék biztonságos kezelése és tárolása 250 dollárba kerül, ugyanakkor Afrikába szállítása csak alig 40 dollárba, nem meglepő hát, ha igen „népszerű” ez a megoldás. A globális hulladékbomba 1988-ban robbant, miután kiderült, hogy egy nigériai farmer, Sunday Nana havi 100 dollárért bérbe adta a földje egy részét egy olasz vállalatnak. Az európai cég több száz hordót helyezett el őrizetlenül, bármiféle elővigyázatosság nélkül a területen, a környék mit sem sejtő lakói pedig rövidesen elhordták a „remek tárolókat” és vizet helyeztek el benne. A településen hamarosan több százan megbetegedtek, néhányan meghaltak, az indított nyomozás pedig kiderítette, hogy a hordókban rákkeltő azbeszt és PBC volt. A botrány hatására az európai országok szigorú korlátozásokat vezettek be a veszélyes hulladék kereskedelmével kapcsolatban és az UNEP is vizsgálatot indított. Ennek során kiderült, hogy a hatvanas évek közepén a nyugati országokban betiltott, emberi szervezetre különösen káros rovarölő, a DDT tonnaszámra került át Szudánba, ahol 1980-ig használták. Az is napvilágra jutott, hogy a háborúk és éhínség sújtotta Szomália és Bissau-Guinea kormánya tudatosan kötött szerződéseket európai vállalatokkal, hogy egy meghatározott összeg ellenében azok kiemelten veszélyes anyagokat helyezzenek el a területükön. (Tesi, 2000: 109) Az ENSZ Közgyűlése által 1989-ben elfogadott és 1992-ben életbe lépett Bázeli Egyezmény

⁸ <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/dumped-in-africa-britain8217s-toxic-waste-1624869.html>

próbálja korlátozni a veszélyes hulladékok nemzetközi forgalmát. A megállapodást eddig 168 ország írta alá, de Washington ezt nem ratifikálta. A fejlett országokban az évente keletkező több millió tonna szemét elhelyezésért fizetni kell, de külföldre vitelét semmi sem tiltotta a legutóbbi időkig, ezért indult meg ezek nemzetközi (főképpen egyirányú) kereskedelme. Szemetünk (mérgező ipari hulladék, e-hulladék, veszélyes hulladékok, radioaktív hulladék) Indiában, Kínában, vagy Afrikában egyszerű szeméttelpeken végzi.

Míg az olajtermelő országok (Nigéria, Algéria, Szudán) egyik oldalon jól jártak a növekvő energiaárakkal, addig a másik oldalon a piacra jutás feltételeként szabott vám- és kereskedelmi egyezményekkel a hazai kisipari termelésüket és kiskereskedelmüket teszik/tették tönkre. 1963 óta (I. Yaoundé-i Konvenció; 1975. Lomé-i Konvenciók; 2000 Cotonou-i Egyezmény) több kereskedelmi-gazdasági szerződés kötött a fejlett világ (EGK/EU) és a fejlődők között. Ezek egyrészt könnyítést eredményeztek a fejlődők mezőgazdasági termékeinek világpiacra jutásában, másrészt rögzítették az aszimmetrikus gazdasági szerkezet fenntartását, melyben a mezőgazdaság még mindig 70-80%-os részesedéssel van jelen. Az ötévente felülvizsgált és újratárgyalt Lomé-i Konvenciókban megfogalmazott célkitűzések ellenére az ACP-országok (afrikai, karibi, csendes-óceáni, AKCs-országok) részesedése a világkereskedelemben erősen csökkenő tendenciát mutat. Míg 1976-ban a világ exportjából 3,4%-kal részesedtek, ez az arány 2000-re 1,9%-ra csökkent. Ugyanezen időszakban részesedésük a fejlődő országok kivitelében 13,3%-ról 3%-ra zsugorodott. 1976-ban az EU-tagországok behozatalának 6,7%-a az ACP-országokból származott, 2000-ben már csak 2,8%-a.⁹ A 2000-ben megkötött, két évtizedre szóló Cotonou-i Egyezmény fő célja ennek a romló tendenciának a visszafordítása, úgy tűnik, egyelőre kevés sikerrel. A kereskedelmi könnyítések csak formálisak és csak bizonyos esetekben jelentenek kiugrási lehetőségeket a fejlődő országok számára, egyébiránt pedig biztosítják az olcsó trópusi gyümölcsöket, kávé és kakaó a fejlett világ számára, valamint nem melleleg újabb piacokat az Egyesült Államok, az EU, Kína és India termékei előtt.

⁹ http://www.crux.hu/eu/eu_orsz/index.html

A fentiekben elsősorban a legális kereskedelem adta lehetőségekről tettünk említést, köztudott azonban, hogy Afrika-szerte virágzik az illegális árucseré. Egy olyan példát említünk, amit a kutatók nem sorolnak a legsúlyosabb ökológiai problémák közé. Bár a biodiverzitás (fajok sokasága) csökkenésének megállítására és állatvédelemre iszonyatos összegeket költenek a fekete kontinens kormányai, nemzeti parkokat és védett területeket hoznak létre a vadon élő állatok számára, néhány kivételes példától eltekintve (Kenya, Tanzánia) a fajok fogyása és kihalása aggasztó ütemben folytatódik. Annak ellenére, hogy az 1973-ban megalkotott CITES-egyezményt¹⁰ a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről már világszerte 175 ország aláírta és az közel 35 ezer faj kereskedelmét szabályozza, Afrikából évente öt milliárd dollár értékben kerül ki állati eredetű értéktárgy, bútor, vagy luxuscikk. A CITES egészen 1977-ig nem szabályozta az afrikai elefántok testrészeinek exportálását, de még ennek 1989-es megtörténte után is 770 tonnányi elefántcsontot (agyar) visznek ki minden esztendőben a feldolgozó országokba, Kínába, Makaóba, az Egyesült Arab Emírátságok területére, hogy onnan megérkezzen Európába, Észak-Amerikába és Japánba. A döntés után a világ egyik legnagyobb környezetvédelmi szervezete, a Természetvédelmi Világalap (World Wildlife Fund – WWF) készített átfogó felmérést az elefántok számának változásáról. A jelentés megdöbbentő eredménnyel zárult, 1979 és 1989 között felére, 1,3 millióról 625 ezerre csökkent a nagytestű állatok száma. Ez felébresztette az afrikai országok döntéshozóit is, Zimbabwe, Botswana, Mozambik, Malawi, Zambia, Kenya, Tanzánia és a Dél-afrikai Köztársaság kormánya azonnal kemény intézkedéseket fogantatosítottak, a kelet-afrikai országok az EGK-val kötött külön egyezményben tiltották meg az elefántcsont minden típusú kereskedelmét. A rendelkezések hatására az elefántpopuláció a kilencvenes években újra növekedni kezdett. Az afrikai államok az 1992-es kiotói, az 1997-es hararei és az 1999-es nairobi CITES-konferencián

¹⁰ CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről)

nem tudtak egységes álláspontot kialakítani a tilalom fenntartásával kapcsolatban. A dél-afrikai országok – Japán nyomásra – a tilítás feloldását szorgalmazták, Kenya és Tanzánia pedig a részleges engedélyezés mellett foglalt állást, azzal indokolva álláspontjukat, hogy időközben megint nőtt az elefántpopuláció. A kétezres években két alkalommal néhány afrikai ország egyszeri engedélyt kapott az elefántcsontok értékesítésére, azzal a kitételrel, hogy a bevételt az elefántok védelmére fordítják. A 2010-ben, Katarban tartott CITES-találkozón Zambia és Tanzánia kezdeményezte az elefántcsontkereskedelem legalizálását, úgy érvelve, hogy szegény helyi lakosoknak jelentős hasznuk származna az eladásból, valamint annak egy részét ők is az elefántok védelmére szánják. Az Egyesült Államok és néhány európai ország támogatta is az elképzelést, ám többek között a 23 tagot számláló Afrikai Elefánt Koalíciónak köszönhetően elutasították a javaslatot. (Tesi, 2000: 17)¹¹

Afrika a nemzetközi erőterben – sok kezdeményezés, kevés siker

Kevésbé ismert tény, hogy az első természetvédelemmel foglalkozó egyezményt Algírban kötötték meg az Afrikai Egység Szervezetébe (OAU) tömörült országok 1968-ban. A talaj, az édesvíz, a növény- és állatvilág védelmét deklaráló megállapodás átfogó elveket fogalmazott meg a természettel összhangban végrehajtott fejlesztések terén. Az Algírban elfogadott döntések eredményeit az 1972-ben, Stockholmban megrendezett környezetvédelmi konferencián is hasznosították. Az ENSZ által szervezett csúcson az Egyesült Államok és a fejlett országok nagyobb erőfeszítéseket sürgettek a környezet védelme érdekében, a fejlődők pedig attól féltek, hogy a környezet-szennyezés visszaszorítása érdekében hozott intézkedések csökkentik gazdasági növekedésük esélyeit. A konferencia hatására a környezetvédelem bekerült a nemzetközi politika témái közé és olyan folyamatokat indított el, melyek a fenntartható fejlődés fogalom megalkotásába torkolltak 1987-ben. A svédországi találkozó az afri-

¹¹ Kína legálisan vehet, persze kemény felügyelet alatt – mert nagy piaca van Kínában az elefántcsontnak, de az illegális szállítmány, csempészés komoly problémákat okoz.

kai országok számára is kiemelt fontossággal bírt, ahogy Mostafa K. Tolba, egyiptomi küldött, későbbi ENSZ-diplomata nyilatkozott: „*Afrika lelke újra megismeri a természet szeretetét*”. (African Environment Outlook, 2002¹²) Stockholm legnagyobb eredményének mégis az UNEP létrehozását tartják és annak a szemléletnek a kialakítását, mely a környezet és ember viszonyát tágabb értelemben, az épített környezet vizsgálatára is kitérve határozza meg, nem pusztán természetvédelemként. Az UNEP központja Nairobiban található, nem véletlen tehát, hogy a soron következő nemzetközi környezetvédelmi konferenciát 1982-ben Nairobiban tartották, lényegesen kisebb érdeklődés mellett. A nyolcvanas éveket, a hidegháborús tömbök nagy átalakulásának korszakát Afrika országai mind nagyobb és nagyobb adóssággörgeteg, szegénység, gyorsuló sivatagosodás és talajpusztulás, növekvő vízhiány, iszonyatos méreteket öltő erdőirtás súlya és halmozódó hulladékhegyek alatt szemléltek. Bár az OAU által 1980-ban megalkotott, húsz évre szóló Lagos-i Akcióterv igyekezett átfogó megoldásokat találni a földrész környezeti-társadalmi problémáira, azok inkább súlyosbodtak az elkövetkező években. Az ENSZ berkein belül közben a környezetvédelmi intézkedésekből egy, a gazdaság-társadalom-környezet viszonyrendszerét értelmező közös tudás és paradigma (eszmerendszer) kezdett formálódni, mely a fejlesztések különböző formái mellett már Földünk közös jövőképét is igyekezett megformálni. A hidegháború végeztével sokan azt gondolták, hogy az emberiség a korlátlan növekedés, a modern aranykor korszakába léphet. Megint csak nem így történt, amint azt az 1992-es Rio de Janeiroban tartott ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia és a 2002-es Johannesburgi Fenntartható Fejlődés Világtalálkozó felemás eredményei is gyorsan világossá tették. Az afrikaiak nagy reményekkel érkeztek Rióba és úgy tűnt, bizakodásuk nem alaptalan, hiszen a konferencia alapelve leszögezte: a környezeti problémák enyhítésére globális összefogás szükségeltetik, az igényli minden ország kötelezettségvállalását és részvételét. A Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődés-

¹² <http://www.grida.no/publications/other/aeo/>

ről, valamint a Feladatok a 21. századra (AGENDA-21) tartalmazták a fenntartható fejlődés alapelveit, a környezeti, gazdasági és társadalmi problémákat, a megoldási lehetőségeket és a végrehajtás, megvalósítás eszközeit.¹³ A két dokumentum jogilag nem volt kötelező érvényű, hasonlóan az Elvek az Erdőkről ajánlásokhoz. Volt azonban másik kettő, mely kötelezte az aláírókat. Az Éghajlatváltozási Keretegyezmény és az Egyezmény a Biológiai Sokféleség Védelméről nagy áttörést jelentett a nemzetközi kapcsolatok alakulásában. Míg utóbbi a fajok kihalását volt hivatott lassítani és megállítani, addig a keretegyezmény a globális légkör átlaghőmérsékletének emelkedéséért felelős üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését és a klímaváltozás elleni harcot határozta el, a pontos lépéseket az ún. Részes Felek Konferenciájára (COP), röviden klímátárgyalásokra bízva. Az afrikai országok kezdettől fogva inkább megfigyelői, mint alakítói a COP-tárgyalásoknak, a három nagy vitapartner (EU, USA, Kína) küzdelmében a nyugatiak felelősségét hangoztató Kína mögé sorakoznak fel és kivétel nélkül tagjai a 131 országot összefogó fejlődők csoportjának (G77-ek). Mivel az afrikai országok emissziója is csekély, az ún. rugalmassági mechanizmusokból sem tudnak igazán profitálni. A tényleges csökkentés elkerülésére szolgáló kiskapuk lehetővé teszik, hogy egy adott ország a fejlődő országok területén megvalósuló, környezetbarát technológiát felhasználó üzemek, gyárak, erőművek létrehozásába, fejlesztésébe fektessen be, vagy ugyanott erdőket telepítsen, annak fejében növelve hazai emisszióját. Mivel Afrika kibocsátása csekély, az elérhető emissziótöbblet volumene is elhanyagolható, ezért a Tiszta Fejlesztési Mechanizmus (CDM) keretében történő beruházások értéke is megkérdőjelezhető, bár az vitathatatlan, hogy egyes országok számára fontos és iránymutató kezdeményezést jelent.

Fontos kiemelni, hogy a fejlődő országok klímavédelmi „felzárkóztatása” és a fenntartható fejlődés kialakítása a fejlett világ elemi érdeke. Nem csupán méltányossági és humanitárius szempontból van szükség segítségnyújtásra, rideg tények irányíthatják a fejleszt-

¹³ Bővebben lásd: Kóródi Mária (szerk.) (2007): Remény a fennmaradásra. Kossuth Kiadó, Budapest. pp. 89-96.

tési-támogatási döntéseket. Egyes előrejelzések szerint Európát és a nyugati világot az elkövetkező két évtizedben klímamenekültek millióinak áradata érheti el, ez pedig beláthatatlan gazdasági-társadalmi következményekkel járna. Ennek megakadályozásához arra van szükség, hogy a fejlett országok hatékony lépéseket tegyenek a klímaváltozás negatív következményeinek csökkentése érdekében. Mindenekelőtt vállaljanak anyagi felelősséget (2009 decemberében Koppenhágában a 140 milliárd dolláros segítségnyújtási paktum helyett 30 milliárdot fogadtak el) és teljesítsék a COP 1998–2007 között tárgyalt vállalásaikat:

- építsék ki a tiszta technológiák használatához nélkülözhetetlen kapacitásokat;
- alakítsák ki a várható klímaproblémák elleni védekezés helyi infrastruktúráját;
- a rendkívül sérülékeny gazdaságokat (elsősorban mezőgazdaságokat) diverzifikálják.¹⁴

Nem is tehetnek mást, mert megígérték. A 2002-ben elfogadott Johannesburgi Nyilatkozatban 191 ország tett hitet ünnepélyes keretek közt amellet, hogy megvalósítja a fenntartható fejlődést. Csak nehogy késő legyen...

Fenntarthatóság Afrikában?

Talán e sorok szerzője most sokak számára meghökkentő kijelentést tesz: Afrika még mindig a legfenntarthatóbb kontinens. Az Európánál háromszor nagyobb terület – bár rendkívül eltérő földrajzi és geológiai adottságokkal rendelkezik – hihetetlenül gazdag ásványkincsekben, bővelkedik erdőkben, termőföldekben és édesvízben, valamint megújuló energiaforrásokban. Ezen állítást egy fontos szempontra alapozhatjuk. Amíg a nyugati lakosság környezettudatosságának szintjét legtöbbször egzisztenciális tényezőkre vezeti vissza a társadalomtudomány, azaz az emberek egy bizonyos életszínvonalat kialakítva már hajlandóak áldozni a környezetvédelemre, lépésről-lépésre belátják, hogy a környezeti romlás megállí-

¹⁴ http://kitekinto.hu/afrika/2010/04/24/szenved_fel_a_klimavitaban_afrika/

tása érdekében tenniük kell valamit egyéneként és közösségként egyaránt, addig az afrikai ember autentikusan része a természetnek, természetes része annak. Amíg a nyugati ember újraértelmezi a természethez való viszonyát, addig az afrikai érti és féli a természet erejét. Az ismétlődő válságok bizonyítják, hogy a szénhidrogénekre alapozott gazdasági fejlődés a számos pozitív hatása ellenére függőséghez, környezetszennyezéshez és végső soron társadalmi dezintegrációhoz vezet. Különböző fejlődési utak, különböző megoldások, különböző alkalmazkodási képességek léteznek, nincs biztosan működő, kizárólagos ökohatékony modell.

Afrika az emberiség bölcsője, a kezdet, ahonnan az élet indult. Afrika, bár bölcs és tapasztalt, még mindig gyerek. Naiv, befolyásolható és kiszolgáltatott. Örökbe fogadtuk, magunkhoz láncoltuk, rajtunk is múlik milyen élete lesz.



A rajz jelentése: A fehér ember (kapitalizmus) segélyei nem oldják meg a szegénység és az AIDS problémáit.

Forrás: <http://filipspagnoli.wordpress.com/2008/12/12/human-rights-cartoon-113-human-rights-in-africa/>

Felhasznált irodalom

African Environment Outlook (2002): *Past, Present and Future Perspectives*.

GRID-AGENDA. UNEP. – <http://www.grida.no/publications/other/aeo/?src=skins/default/aeo/>

Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.) (2009): *Afrika ma*. Pécs, Publikon Kiadó

- Kashaga, Frateline – Niboye, Elliot P. (2007): Az afrikai globalizáció kihívásai. Afrikai értelmiségi fiatalok észrevételei. *Afrika Tanulmányok*. 2007. I. évf. 1. sz.. pp. 5-20.
- Kertész István (2001): *A globális klímaváltozás természetföldrajza*. Budapest, Holnap Kiadó
- Kóródi Mária (szerk.) (2007): *Remény a fennmaradásra*. Budapest, Kosuth Kiadó
- Kóródi Mária (szerk.) (2009): *Az erőszak kultúrája*. Budapest, Pallas Kiadó
- Leggett, Jeremy (2008): *A fele elfogyott*. Budapest, Typotex
- Rakonczai János (2008): *Globális környezeti kihívásaink*. Szeged, Universitas Szeged Kiadó
- Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.) (2006): *Harambee*. Pécs, Publikon Kiadó – ELTE BTK, Afrikanisztikai Oktatási Program
- Szemerényi Réka (2007): Energiaválság, energiapolitika. *Kommentár* 2007./3. pp. 17-33.
- Tarrósy István: Wangari Maathai, 2004-es Nobel-békedíjas környezetvédő. *Afrika Tanulmányok*. 2007. I. évf. 2. sz.. pp. 77-79.
- Tesi, Moses K. (2000): *The Environment and Development in Africa*. Boston, Lexington Books
- Ukaga, Okechukwu – Afoaku, Osita G. (szerk.) (2005): *Sustainable Development in Africa*. Asmara, African World Press

Internetes források

- <http://www.thedailygreen.com/environmental-news/latest/africa-population-47010905>
- <http://hg.hu/cikk/epiteszet/10520-a-jovo-sikerparosa-magyar-innovacio-es-afrikai-energia>
- http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=895&title=Nig%C3%A9ria:_probl%C3%A9m%C3%A1k_%C3%A9s_lehet%C5%91s%C3%A9gek
- <http://news.nationalgeographic.com/news/2010/03/100302-new-ocean-trash-garbage-patch/>
- <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/dumped-in-africa-britain8217s-toxic-waste-1624869.html>
- http://www.crux.hu/eu/eu_orsz/index.html
- <http://www.grida.no/publications/other/aeo/>
- http://kitekinto.hu/afrika/2010/04/24/szenved_fel_a_klimavitaban_afrika/